

VÉGH ATTILA
A táj költészete

Mindig is tudtam, hogy egyszer majd elegendem lesz Budapestból, és – bár itt születtem – elvonulok egy kisvárosba vagy faluba, hogy emberhez méltó életet éljek. Úgy sejtetem, hogy ez majd akkor következik be, ha megöregszem, és a létharc-fáradtság, azaz a bölcsesség elküld a városból.

Hogy nem így történt, annak egy tavaszi nap az oka. Öt-hat évvel ezelőtt meglátogattam Nagymaroson élő barátaimat. Felhűsztató délelőtt volt, a Duna-parton sétáltam, virágzó fák között. Elöttem a folyó, szemben a visegrádi vár, félkaréjban a Pilis, mögöttem a Börzsöny vonulata. És akkor megszólalt a hang, a daimón, ahogy Szókratész mondaná, és én hittem neki, mert nemcsak azt tudtam mindig, hogy egyszer elhagyom a várost, hanem azt is, hogy ez a döntés nem valamilyen racionális megfontolás eredménye lesz, hanem egy belső hang, a daimónom hangja fogja megjelteni nekem.

„Ez az a hely” – mondta akkor a belső isten. Egy év múlva már itt laktam, a templomtérén épült hetvenéves házban. A kert végében is áll egy kis ház, ide menekülök a család elől, ide vonulok el, ha írni, olvasni vagy gondolkodni akarok. Szerzetesi cella a Duna és a Börzsöny között. Őszi reggeleken, ha itt ülök és hallok a fejem fölött húzó vadludak gágogását, érzem: rendben vannak a dolgok. Első hajnali cserkelőúton, alighogy beléptem az erdőbe, vadmacskát láttam. Ritka élmény ez. A komolyabb erdőjárók tudják, hogy a vadmacska nem tartja a váltóját, mint például a róka, ezért teljesen kiszámíthatatlan, mikor futunk össze vele. Ezt a találkozást tehát úgy értékeltem: a Börzsöny azt üzeni, hogy jó helyen vagyok. A táj befogadott.

Aki írni akar, annak fontos, hogy a táj, ahol él, befogadja. (Mondhatnám úgy is: fontos, hogy az író a tájat, ahol él, befogadja.) Mert aki ír, az őt befogadó tájból írja el magát, s mindig ide írja vissza magát. A táj a lelki földrajz terepe. Érzelmegység, amely több, mélyebb, bensőbb, mint a hegyek, fák, vizek és élőlények összége. Táj az, ami bennem van. (Ez az oka annak, hogy tájügyben a daimón az illetékes.) A tájat látni: érzelmi tükörjáték. Amikor a Phaidrosz című Platón-dialógusban Szókratész az Ilisszosz partján sétál, helyet keresve a beszélgetésnek, ugyanazt érzi, amit például a nagymarosi Duna-parton sétálva ma is érezhetünk, ha elég érzékenyek vagyunk: hogy én magam nem elszigetelt szubjektum vagyok, és ami odakint van, az nem elszigetelt objektum, hanem egyetlen nagy organizmus az egész. A visegrádi várban benne van a Duna, a Dunában a Pilis

és a Börzsöny, a látott hegyekben benne vagyok én, bennem pedig vadludak és sirályok úsznak, emlékek rakódnak egymásra, és körben a hegyeknek is van emlékezetük, látnak engem és valakiben majd földidéznek, ha nem leszek. Hogyan lehetne hitelesen beszélni a tájról, arról a csodáról, amelynek lebegő sarokpontjai a hangulatok, a sirályok, az emlékek és a fák? Hogyan lehetne képet adni a táj és a lélek kapcsolatáról, arról a szimbiózisról, amelynek elemei pontosan soha ki nem jelölhetők, mert ennek a mátrixnak millió csomópontja van?

Képet adni róla csak az irodalom, a művészet tud. Az igazi művészet képes arra, hogy kibontsa a belső táj lényegét, s földidézze a létet, az élet alapjaiban bujkáló titkos semmit, amire ha spontán módon ráérezünk, azt mondjuk: boldog vagyok.

Ausztrál bennszülöttek, ha valamely szorító kényszer hatására messze kellett vándorolniuk lakhelyüktől, vándorlás közben dalba foglalták a táj hegyeit, fáit, bokrait. Megköltötték, elénekelték a tájat, továbbhaladva a dalt folyamatosan bővítették, hogy a dalt majd térképként használva találjanak vissza otthonukba. Hazaénekelték magukat.

A dal szavai magukba gyűjtik a táj arcait. A bennszülöttek hangfénykép-albumot készítenek, egyre messzebb éneklük magukat létük centrumától, s a dal nyomán találnak vissza a lét középpontjába. Minden népdal a középpontból indul ki, és valamely létperem felé tart, de közben centrumát sosem adja fel. Ezért talál vissza bárholra ugyanoda.

A dal megalkotása távolodás közben történik meg. Alkotni annyi, mint a középponttól – ahol lét és gondolkodás azonos – az élet felé távolodni. Élet az, ahol lét és gondolkodás nem azonos. Aki népdalt énekel, az ünnepel: újra és újra visszatér abba az időbe és térbe, ahol minden Egy.

Az alkotáshoz távolság kell. Az alkotónak meg kell teremtenie azt a távot, amely – a létcentrumból kiszakadva – életre hívja a dalt. Ha a bennszülöttek nem indulnak útnak, sosem születnek meg a dal szavai, mert nincs meg a kellő távolság élet és lét között. És ha az ember nem akar többé visszatérni, ha tehát úgy érzi, nincs hazája, akkor sem születik meg a dal.

Ha az ember a tájat meg akarja énekelni, közelség és távolság kellő arányát kell megtalálnia. El kell szakadnia a tájtól, de elszakadtában – mint a minden ősszel elvándorló vadludaknak – éreznie kell a középpont, az otthoni táj magnetizmusát. Az európai irodalomban ez különböző korokban különböző módon történt meg. A középkori költők egészen mást láttak a tájban, mint mi. Látásuk, tájérezékelésük egészen más volt, olyannyira, hogy ha ma föltámasztanánk valamelyiküket és kimennék vele az erdőre, nem ugyanabban az erdőben járnánk.

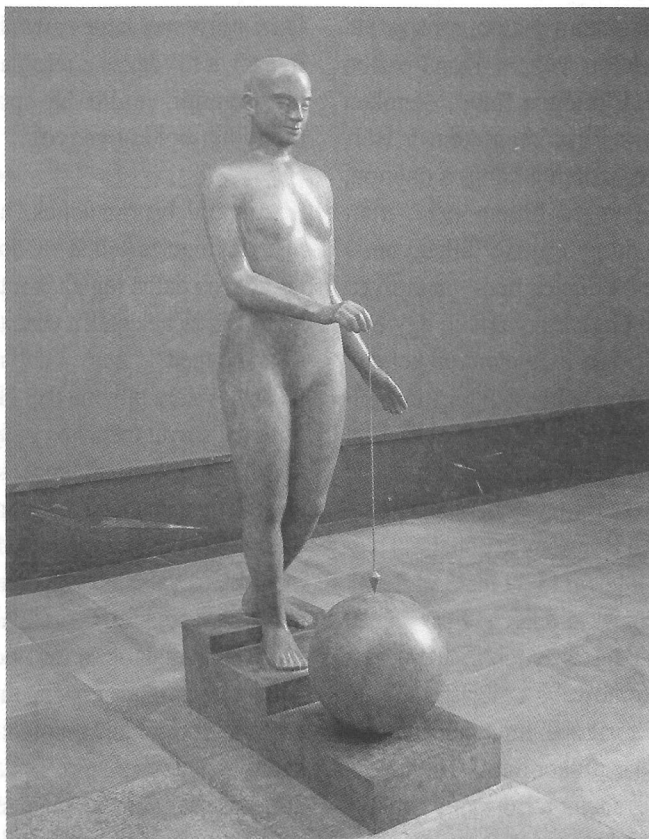
A mi tájérzékelésünket a romantika állította be, és máig nem ereszi. Romantikusan látunk, ami annyit tesz, hogy a tájtól katarzist várunk, de legalábbis meghatódottságot, fenségességet. (Azt az érzelmi egységet várjuk el, amiről fentebb szó volt, és amit én is elvártam magamtól, amikor írni kezdtem ezt az esszét.) Mióta Rousseau megírta *Egy magányos sétáló álmodozásai* című művét, azóta az ember azt várja el a természettől, hogy ott ismerjen magára. Ez a magára-ismerés, a táj okozta megvilágosodás süt Hölderlin költeményeiből, Caspar David Friedrich festményeiből.

Csakhogy a romantikus kód még a mi kultúránkban sem egyenletes erővel alapozza meg tájképünket. Amikor fiatalabb koromban vidéken jártam, mindig megdöbentett, hogy amikor a természet szépségeiről próbálok beszélgetni a helyiekkel, mindenki érdektelenséget árul el. A tájban élők egyszerűen konstatálják a táj ottlétét, és kész. Nem tudnak, nem akarnak meghatódni egy-egy napkeltén vagy bőgő szarvasbikán. Eleinte azt hittem, ez a tájban-élés keltette érzéketlenség, a megszokás jele. Aztán rájöttem, hogy inkább annak a jele, hogy a romantikus kód itt, a természeti táj közelében nem olyan erős, mint a városban, mert itt egy ősbib, eredendőbb kód határozza meg a tájzsemléletet: a természet természetességének kódja.

Arról persze szó sincs, hogy a természetközeli népek ne éreznék táj és lélek egységét. Nemrég Moldvában jártam, a legtávolabbi csángó faluban, az ukrán határhoz közel. A falu – a neve Magyarfalu – jó magas dombok között fekszik, a temető is az egyik dombtetőn van. Gyakran felmászunk ide sörökkel, borokkal, mert a magaslatról a magyarfalusi völgy szépen belátható. Odébb magasabb dombok, hegyek húzódnak, elállják a távolabbra igyekvő tekintet útját. Megkérdeztük egy helybélitől, mi van a hegyen túl. „Ott? Semmi” – felelte. Jót neveltünk a válaszon. Aztán megkérdeztünk még három-négy embert. Mindenki ugyanezt válaszolta. Ekkor elgondolkodtam a feleleten.

A hegyen túl talán azért nincs semmi, mert ez a hegyek ölelte vidék az, ahová mindig, mindenholn vissza kell térni. A lélek hoz ide vissza, mert a lélek itt lakik. Ha hinnék a túlvilágban, azt mondanám: a semmi az, ahol a lélek elhagyja a testet, és önmagában él. Az otthoni tájat ölelő hegyek óvják meg a lelket egy ilyesfajta űrsétától.

A léleknek otthont adó tájra visszatérni olyan, mint lélekben visszatérni abba az időbe, amikor boldogok voltunk. A visszatérés fáj. A nosztalgia, ez az ógörög szavak-

ból készített mozaik annyit tesz: a visszatérés fájdalma. Édes fájdalom ez. Az elmúlt lét helyén űr támad, mely jelenlétünkre fenyegetően rátör. Ahogy beszippantja, ahogy átadjuk magunkat a nosztalgia áramának, átjár bennünket az a fájdalom, amely a lét alapfájdalmával rokon, és amelyben a világot folyton fenyegető káosz szelleme él. Jelenlétünk, életünk nem más, mint e káosz féken tartása, de ennek az életnek semmi értelme nincs, ha nem teszi ki magát folyton a veszélynek, ha a káosztól távolinak, betonszilárdnak hazudja magát. Mindaz, amit transzcendensnek nevezünk, ebből a veszélyből táplálkozik, ebből a termő bizonytalanságból nyeri értelmét.

Tudta ezt Krúdy Gyula Szindbádja, amikor visszatért évtizedek előtt átélt helyszínekre, hogy érezze az elmúlás levegőjét. Mert útban a semmi felé elválik, mi fontos, mi lényegtelen. Szindbád tudta, hogy aki valóban látni akar, az visszaforduló tekintettel él. Szindbád olyan, mint maga az emlékezés: a semmi tüzével táplálja az életet.

„Így múlt Szindbádnak, a hajósnak az élete, amíg végre elérkezett ahhoz az időszakhoz, midőn sem a jelen, sem a jövő már nem izgatta gondolkozásra, álmodozásra, hanem a múlt, a régen elmúlt ifjúsága. Mint a messzi tengereket bejárt hajós, nem találván többé ismeretlen országokat: kifeszíti vitorláját, hogy hazájába visszatérjen – úgy indult el Szindbád keresni az ifjúkor emlékeit. Mintha még egyszer akarná kezdeni élete regejét... Mintha új és ismeretlen érzéseket keresne...”